

CE ZACE LA CULMILE ESTETISMULUI?

Autor: Teodora Ciobanu | 31 ianuarie 2024

Despre Mateiu Caragiale și Craii de Curtea-Veche

***Craii de Curtea-Veche* de Mateiu Caragiale, Jurnalul Național, Biblioteca pentru toți, 2009.**

Despre Mateiu Caragiale și *Craii de Curtea-Veche* s-a vorbit, la un moment dat, enorm. La apariția romanului-foileton în *Gândirea*, în perioada 1926-1928, critica românească este bulversată: cum să încadreze această capodoperă, rodul chinuitor, munca de 18 ani, a celui ce s-a autodefinit obsesiv, uneori aproape exhaustiv, ca bastardul lui I.L. Caragiale? Într-o perioadă de recuperare a literaturii românești, în care categoriile estetico-teoretice - *realist, fantastic, subiectiv, obiectiv, baroc, gotic, balzacian* - constituiau baza unor clasificări poate rigide, dar necesare, ale scrisului, pe care se clădește, totuși, cultura literară a unei națiuni, Mateiu apare ca un fenomen de necuprins, stârnind reacții puternice și contradictorii - de adorație sau de ură. Lucru de care este, de altfel, perfect conștient, recunoscând în jurnal, cu mândria-i specifică, nestăpânită, dar poate nu total deplasată în context, că nicio altă operă nu a fost primită astfel până atunci în literatura română.

Printre criticii literari se naște o unanimitate care nu și-a pierdut până astăzi rezonanța: *Craii de Curtea-Veche* atinge culmile estetismului românesc, sigur, de influență franceză, este prin excelență o operă a virtuozității cuvântului, expresiei, plasticității, este o aducere la apogeu a limbii române, o perfecțiune desăvârșită a compoziției, care șochează, dincolo de toate, prin contrastul violent: conținutul romanului este însăși degradarea absolută, apogeul imoralității, desăvârșirea afundării umane, prin excelență universul viciilor cel mai puțin rafinate, neținute în frâu de nimeni și de nimic. Când îl

citești pe Mateiu, ajungi să te întrebi repetat (sau eu am ajuns, cel puțin, să o fac): există vreă șansă, vreun mod prin care aceste culmi ale estetismului să mântuiască, să purifice, să eleveze la sacru cele mai murdare văgăuni în care ajung sufletul și trupul unui om mistuit de vicii? Deși cred în relația necesarmente simbiotică dintre frumos și moral, citind *Craii de Curtea-Veche* tot am fost tentată să o chestionez, căci sunt pagini în care gândul faustic, dacă nu chiar luciferic, al lui Adrian Leverkühn – că există un punct dialectic în care păcatul absolut atrage în mod sublim salvarea cea mai măreață, că Lucifer Îl va chema în ultimă instanță pe Dumnezeu, a cărui milă luminoasă îl va salva – încetează să mai pară curată nebunie. (Deși închizând paginile cărții și ieșind de sub impresia scriitoricească, revin la a-mi da seama că este...)

Poate că explicația este însă mult mai puțin apodictică, nu de natură teologică și metafizică, ci mai curând factuală, sociologico-istorică, căci, în fond, Mateiu Caragiale se angajează rareori în dispute despre transcendent, revenind recurent la o observație cât se poate de imanentă, un fel de motto al cărții: „*Aici, la Porțile Orientului, totul se înfățișează mai puțin grav.*” Căci ce altceva cred craii Pantazi și Pașadia că le justifică întovărășirea cu stricatul de Gore Pirgu, dacă nu încercarea lor de a fi întruchipat până la capăt caracterul uman de sorginte apuseană, cultivat și integru, și de a fi fost urâți, batjocoriți și marginalizați tocmai pentru asta? Pașadia va invoca motto-ul de mai multe ori în spovedania sa:

„- Crescut de copil în străinătate, reluă el, nu aveam de unde ști că aici suntem la porțile Răsăritului, unde scara valorilor morale e cu totul răsturnată, unde nu se ia în serios nimic. Cu o încăpățănare ce nu pledează în favoarea inteligenței mele, dar pe care nu o regret, căci, dacă ar fi să reîncep, aș face la fel, nu am consimțit să asimilez, să mă adaptez, deși învățasem că «si Romae vivis, romano vitite more». Am fost firește deci privit ca un străin, mi-am făcut dușmană toată lumea. Cu scârbă a trebuit să dau o luptă pentru care nu eram făcut. Văzând că era greu să mă distrugă cu «zeflemeaua» – mușcam eu mai veninos – s-a urzit în jurul a ce începusem să public complotul tăcerii.” (pag. 141)

Cu cât Pașadia era mai distins și meritoriu, cu atât era mai tare redus la tăcere de cei din jur. Cum își putea cineva imagina că un om cu adevărat inteligent, cu adevărat educat, cu adevărat potrivit ar putea fi pur și simplu acceptat la vârful societății românești fără niciun compromis, fără servilism, fără atacuri mojice? „*Ceea ce treizeci de ani de viață austeră și probă, treizeci de ani de sacrificii, de studiu și de laboare nu fuseseră în stare să facă, au făcut câteva nopți petrecute cu atotputernica soție a unui președinte de consiliu.*” (pag. 140) După ce toate eforturile de „ideal înalt” eșuaseră, Pașadia, cel care depășise toate vicisitudinile vieții, luptase contra tuturor, care gândea ca nimeni altul, era învins de compromis. Deși cel din urmă îi deschide toate porțile, îl ridică pe culmi nebănuite, îi pune lumea la picioare, „nebulul”, cum avea să fie numit de

ceilalți, renunță deodată la tot, cufundându-se într-o viață de petreceri, de plăceri trupești, de voluptate obținută prin cele mai necurate căi. Nu mai putuse suporta compromisul moral făcut și prefera ca, decât să pretindă virtutea, mai degrabă să cultive fățiș viciul. Aici toată lumea era primită cu brațele deschise, murdăria făcându-i pe toți egali: aristocrați, lichele, nobili, femei ușoare, toți se întovărășesc, se amestecă și contribuie în mod egal la desfrâu. Aceasta este *specialitatea* de la porțile Orientului, domeniul în care se excelează.

De aici și bogăția scriitoricească a lui Mateiu: luxurianța mizeriilor, varietatea portretelor schimonosite și a mirosurilor mahalalelor bucureștene... Iar Pașadia, omul care în timpul zilei își transformă casa în mănăstire și, într-o liniște adâncă și o stare perfect sobră, scrie *magnum opuses* cu referințe enciclopedice, iar noaptea, până dimineața, ia la rând toate birturile, este dovada vie a faptului că, în aceste coordonate date de istorie și geografie, lucrurile nu sunt menite să rămână mărețe și neatinse, ci cumva ajung mânjite, duse în derizoriu. Ca și cum nu ar exista o incompatibilitate fundamentală între culmi și prăpastii! Pașadia însuși își dă seama de realitatea acestei incompatibilități, căci pentru compromisul la care a fost supus, pentru onoarea pe care a fost împins să și-o păteze, jură că nu va lăsa nimic din opera sa strălucită, din munca sa de o viață, să dăinuie după el, căci o mână credincioasă va arde imediat după moartea sa totul. Oricât am încerca deci să păstrăm dialectica dintre măreție și decădere, pare că, la final, unul dintre termeni trebuie cu necesitate suprimat. Iar prin moartea sa atât de vulgară, mistuit de pasiune trupească, Pașadia alege îngroparea.

Cel de-al doilea crai, Pantazi, tovarășul nedespărțit al lui Pașadia - pe care îi leagă măreția strălucitoare și în virtute și în *vițiu* - își curmă destinul nobil tot din cauza unei trădări, de data aceasta în dragoste, trădare provenită, însă, din aceeași călcare în picioare a valorilor, a demnității, a decenței umane. Urmașul ilustrului său tată, care fusese îngrijit și educat de domnitorul Alexandru Ioan Cuza, și a mamei care își dăduse viața pentru îngrijirea soldaților în Războiul de Independență, Pantazi hotărăște într-o zi să o ia de nevastă pe Wanda, o fată de origine poloneză, despre care aflase că urma să fie vândută de părinții săi. El însuși recunoaște sentimentele care îl împing să facă asta: dragostea și mila genuine, nicidecum pasiunea trupească. Un gest atât de generos, de nobil, de a salva o sărmană fată, chiar cu prețul de a-și păta reputația familiei în ochii celorlalți, primește cel mai tulburător răspuns: înșelarea cu mai mulți bărbați, minciuna spusă în față, fără nicio remușcare. Pantazi află de la o femeie binevoitoare că Wanda îl trădase de la bun început și, în final, urmărind-o, vede cu ochii săi cum fetișcana cu chip de înger primește pe furiș în casă hândrălăi. Devastat, se afundă în viața de petreceri și cu cât devine mai stricat, cu atât i se aduc mai multe femei, însă niciuna ca Wanda, pe care o păstrează în amintire ca pe un ideal.

Ajungând să își cheltuiască toată averea, apelând inclusiv la cămătărie, este salvat pe ultima sută de metri când se trezește că a moștenit avuția unui unchi bogat (el însuși

cămătar), Iorgu, al cărui testament nu a fost găsit. Instalat în noua casă, descoperă voința cea din urmă a binefăcătorului său în spatele unui sertar, cea de a dona totul unor spitale... și o arde. Pantazi face atunci compromisul final, cel de a-și folosi averea pentru plăcerile sale, pentru călătorii, pentru dezmăț, pretinzând a urma un scop nobil, inventat, cel spre care ar fi aspirat de fapt familia lui: libertatea totală. Firea profund visătoare, *simțitoare* a lui Pantazi, legătura sa cu un ideal al vieții trăite ca o perpetuă călătorie și explorare îi fac povestea să pară mult mai puțin tragică și zbuciumată ca a lui Pașadia. În realitate, el își trădează neamul ilustru în aceeași manieră înjositoare ca Pașadia: risipind totul, nemailăsând în urma sa nimic care să dăinuie, în afară de propria-i poveste a decăderii, o decădere cuprinsă în mirosuri de trandafiri și spuma mării, o decădere din preaplinul *unui om care avea tristețea celui care fusese prea fericit*:

„La belșugul de abanos și de mahon, de mătăsării, de catifele și de oglinzi – acestea de toată frumusețea, fără ramă și cât peretele – iubirea de flori a chiriașului, împinsă la patimă, adăoga o nebunească risipă de trandafiri și de tiparoase ce, împreună cu lumânările pe care le găseam aprinse, în cele două candelabre de argint cu câte cinci ramuri, oricând am fi venit, puneau locuinței pecetea unui lux ales, alcătuiind oaspeiului meu un cadru în așa armonie cu ființa sa, că amintirea mea, dintr-însul nu-l pot despinde. (...)

Și nu mă întrebam atât cine era acel domn Pantazi – așa părea că-l chema – omul pătimăș după Frumos și adăpat de la izvorul tuturor cunoștințelor, care citea în original pe Cervantes și Camões, și vorbea cu cerșetorii țigănește, cavalerul Sfântului-George al Rusiei, cât mă ciuda pricina tristeții aceluia răsfațat al soartei, taina acelei line melancolice ce-i adumbrea așa romantic ființa și se oglindea nesfârșită în prveliștea atâtor ceruri, atâtor mări și limane.” (pag. 92; 96)

Nobilimea familiilor celor doi crai se împletește cu monstruoșitatea și ticăloșenia, trecutul lor îndepărtat și apropiat fiind înțesat de drame și intrigi ce par ireale – căderi de pe culmile cele mai înalte în nenorocirile cele mai tenebroase –, același motiv al oscilării faustic-luciferice între binele suprem și răul absolut. În *sângele* lor, această bătălie între virtute și viciu se dădea de mai demult, deoarece aflăm că unii dintre înaintașii lor au pierdut lupta de partea celei dintâi, introducând acest păcat originar, înclinația către decădere, pe care ei trebuiau să o stăvilească prin eforturi uriașe. Incestul din care se naște Pantazi și trecutul plin de moarte al lui Pașadia le bântuie viețile. Așemini lui Pașadia, Pantazi se bucură de cea mai aleasă educație, de cele mai alese gusturi, de cea mai elegantă înfățișare, ținuta sa remarcându-se prin simplitate și rafinament. Însă această distincție este expusă în birturi, cei doi crai se remarcă printre pierde-vară și scursuri ale societății, ale căror tovărășie o cultivă cu scârbă – fiind permanent conștienți de superioritatea lor –, dar temeinic.

Iar dintre toți, Gore Pirgu este cea mai mare scursură. Ceea ce nu îl împiedică să devină omul de care Pașadia, și ulterior Pantazi, este nedespărțit. Legătura dintre ei este una pecetluită de viciu și dispreț – deși sunt mereu împreună, dialogul le este presărat de injurii provenite tocmai din statura atât de diferită pe care cei doi o au prin naștere și educație. Pirgu este omul locului, cel care trăiește din șmecherii și înșelăciuni, care se află mereu în inima intrigilor și a relațiilor cele mai suspecte. De-a lungul romanului, el va avea de mai multe ori șansa îmbogățirii peste noapte, din pur noroc, momente în care caracterul său fundamental josnic va atinge apogeul: imediat după obținerea avuției, se va debarasa de vechea viață și de tovarășii apropiați, pretinzând că nu i-a cunoscut niciodată, în timp ce se va însoți cu oamenii de bine, din înalta societate, adoptând, peste noapte, moravurile lor scrupuloase. Ba mai mult, va deveni religios, își va construi altar în casă, va fi înconjurat de icoane cu sfinți, va vorbi franceză cât de tare va putea și va purta chiar și monoclu! *„Dar aceasta nu era nimic pe lângă altceva care dacă aș fi ținut la dânsul ar fi trebuit să mă îngrijoreze, ceva de necrezut, și totuși: Pirgu cumpăra cărți. Întâlnindu-l odată cu patru volume frumuseț legate la subțioară, e lesne de închipuit capul meu când am citit pe scoarțe numele Montaigne.”* (pag. 161)... Acestea fiind doar câteva dintre acele multe rânduri din roman care îți rămân întipărite în minte pe vecie, prin geniul lor pur, ironic și scriitoricesc. Despre isprăvile și caracterul stricat al lui Pirgu aș mai putea scrie mult, dar mă opresc la a reda unul dintre cele mai celebre pasaje din romanul lui Mateiu, și pe bună dreptate:

„Era dat în Paște, dat dracului! A, să fi voit el, cu darul de a zeflemisi grosolan și ieftin, cu lipsa lui de carte și de ideal înalt și cu amănunțita lui cunoaștere a lumii de mardeiași, de codoși și de șmecheri, de teleleici, de târfe și de țate, a năravurilor și a felului lor de a vorbi, fără multă bătaie de cap, Pirgu ar fi ajuns să fie numărat printre scriitorii de frunte ai neamului, i s-ar fi zis «maestrul», și-ar fi arvunit statui și funeralii naționale. Ce mai «schite» i-ar fi tras, maica ta Doamne! de la el să fi auzit dandanale de mahale și de alegeri. Mai cuminte poate, dânsul se mulțumea a le pune la cale, a trage sforile și în aceasta rămânea neîntrecut. Așa cum sucea el treburile, cum le învărtea, cum îi prostea și-i zăpăcea de la mic la mare, scoțându-se pe el basma curată, era o minune; un târg întreg îl juca giurgiuna și noi înșine nu am făcut tustrei oare parte din Vicleimul ale cărui păpuși le arunca una într-alta, le smucea, le surchidea, fără să se sinchisească dacă i se întâmpla să le ciobească sau să le sfarme. Mai primejdioasă javră și mai murdară nu se putea găsi, dar nici mai bună călăuză pentru călătoria a treia ce făceam aproape în fiecare seară, călătorie în viața care se viețuiește, nu în aceea care se visează.” (pag. 108-109)

Insistența lui Pirgu de a merge la Arnoteni, la adevărații Arnoteni, locul în care se petrec cele mai mari desfrâuri, casa unuia dintre cele mai ilustre neamuri românești, care devenise imobilul mizerabil, dărăpănat, în care zi și noapte oamenii jucau jocuri de

noroc, căutau companie feminină, beau și fumau până la refuz, provocau scandaluri și se luau la bătaie, este inițial respinsă, ca mai apoi să fie îmbrățișată până la capăt. Decăderea finală a crailor este marcată prin intrarea în acest loc insalubru, în a cărui curte trăiesc o femeie bătrână nebună, alături de o copilă surdă (în aceeași cameră!), în care Maiorică, stăpânul casei, se întrece cu soția sa, Elvira, în înșelat, în care fetele lor, Mima și Tita, își fac renume din dezonorarea băieților de familie bună, și în care un singur suflet curat, fata cea mică, Ilinca Arnoteanu, încearcă să salveze, prin rezultate remarcabile la învățătură și conduită ireproșabilă, onoarea unei familii istorice târâte în noroi. Că în final, nimic bun nu poate ieși pentru nimeni din această experiență, e lucru de la sine înțeles... Dacă până acum imaginile scabroase abundau, în această ultimă parte a romanului inimaginabilul se petrece: înșelare, moarte, trădare, ticăloșie. Este greu de crezut că mai poate exista încrede și speranță pentru natura umană văzând cum marii nobili aleg să marcheze finalul epocii frumoase dinaintea Primului Război Mondial.

L-am lăsat pe misteriosul povestitor, Cara, tânărul pasionat de heraldică, la final, fiindcă el nu pare să fie altceva decât un alterego al lui Mateiu. Cel de-al treilea crai, dacă ar fi să îl alegem în locul lui Pirgu. Cel care manifestă pe tot parcursul romanului o admirație sfântă pentru Pantazi și Pașadia, care îi însoțește în toate aceste întâmplări, care nu este altcândva mai fericit decât atunci când reușește să le smulgă poveștile și să le pătrundă sufletele. Aflat în mijlocul unei documentări pentru o carte, prin ochii lui Cara ajungem să simțim și noi măcar o urmă de compasiune pentru aceste destine tragice, menite să nu fie altfel decât mărețe. Alături de el, ne lăsăm fascinați de originea, educația și experiența acestor oameni și suntem tentați să îi dezvinovățim pentru alegerile lor care, în final, anihilează până la ultima picătură toate aceste distincții. Însă Mateiu nu ar fi de acord cu această anihilare niciodată, căci el ar crede că există ceva dincolo de aceste alegeri revoltătoare, ceva înnăscut la asemenea oameni, *sângele*, care îi face să rămână nepătați chiar și când se împroașcă cu noroi. O măreție a abisului care este posibilă numai la ei, acești aleși ai destinului, și la care el, un bastard, ar trebui doar să se închine. O gloriificare fără limite a trecutului și ale figurilor trecute, a descendenței de sânge albastru, care pare aproape morbidă, merită parcă să compenseze un complex al inferiorității extraordinar de puternic. Slăvindu-i, scriind despre ei, înțelegându-i, Mateiu simte că se poate înălța pe el însuși, că se poate alătura descendenței lor prin înzestrarea cea mai de preț ce i-a dat-o lui destinul: talentul.

Descrierile ample ale visurilor sale de a cutreiera lumea alături de cei doi crai, prețuirea fără lipsă de dojană pe care o poartă până la final lui Pantazi și lui Pașadia, chiar după ce vede până unde sunt în stare să ajungă, felul în care ignoră chiar și sfaturile lui Pașadia de a nu se afunda în această viață dacă simte totuși, la finalul zilei, că îi este scârbă de ea, toate acestea îmi par că sunt atât de coerente cu Mateiu care disprețuia tot ce era în prezent, care își vindeca orgoliul atât de rănit studiindu-i pe cei superiori lui, dar intangibili, Mateiu care își urăște atât de mult tatăl, încât e în stare să îl asocieze cu personajele sale cele mai dezagreabile, Mateiu care el însuși făcuse compromisuri

pentru avuție și statut... *Craii de Curtea-Veche* îmi pare a fi, în ciuda aparențelor, pe atât de mult o carte despre moravurile unei lumi apuse, sufocate de nenorocul și neputința istorică și geografică, pe cât este o carte despre omul Mateiu Caragiale, al cărui caracter impregnează intens fiecare aspect al romanului. Despre cărți se spune întotdeauna că vin din străfundurile vieții autorului, însă poate că e drept să adăugăm că unele vin din străfunduri mai adânci decât altele, și cu mai multă forță. Tot gândindu-mă la legăturile atât de strânse dintre viața și opera lui Mateiu, mi-a trecut prin minte că avem de-a face cu o carte care se apropie de a fi nemetaforic sufletul nemuritor al autorului său.

Și cu asta cred că pot răspunde acum la întrebare: la culmile estetismului nu zace măreția, ci mizeria, chiar atunci când este înveșmântată în cele mai maiestuoase dintre cuvinte.

Imagine: „Craii de Curtea-Veche” la Teatrul Național din București, regia Dragoș Galgoțiu; Sursa: TNB